

ATOMSKE SNAGE ATLANTSKOG PAKTA I ZASEDANJE U OTAVI

Kraj drugog svetskog rata označio je početak ere atomskih borbenih sredstava (ABS)¹ koja donose dotad nepoznate strahote i traže ogromne materijalne izdatke i čije su uništavajuće mogućnosti dospele do neverovatnih razmera. Na žalost, to nije bila i konačna rušilačka moć tih sredstava koja su se u nezapamćenoj trci u naoružavanju dalje usavršavala i gomilala.

Ovo izlaganje ograničeno je, uglavnom, na ulogu i značaj ABS u vojno-političkim odnosima između Zapada i Istoka i odnosima unutar tih strana.

ATOMSKI MONOPOL I KONCEPCIJA »ŠTITA I MAČA«

Osvajanjem ABS za masovno uništavanje, Zapad (SAD) je u početku posleratnog perioda zadobio nadmoćnost u tim sredstvima, dok je Istok (SSSR) nastojao da tu prednost Zapada parališe nadmoćnošću u konvencionalnim oružanim snagama. Stoga se s pravom može reći da su ABS, dok su bila u posedu samo jedne sile, predstavljala glavni element politike hladnog rata i najopasnije sredstvo stalne pretnje za izazivanje oružanog sukoba. U skladu i pod uticajem tih borbenih sredstava Zapad je na čelu sa SAD, u periodu svog atomskog monopola, usvojio i sprovodio tzv. koncepciju *New Look*, poznatiju pod nazivom koncepcija »štita i mača«. Ona se zasnivala na masovnoj odmazdi kojom se predviđala trenutna upotreba svih raspoloživih ABS od samog početka rata. U tu svrhu su stvorene jake strategijske snage za atomska dejstva, u prvo vreme avijacija a kasnije i projektili,² namenjene da, u slučaju oružanog sukoba, atomskim dejstvima najširih razmera reše rat u korist Zapada za što kraće vreme. Iz toga je proizlazilo da je totalni atomski rat bio jedini oblik oružane akcije Zapada ukoliko bi do nje došlo. Proklamovanje te koncepcije bilo je propraćeno vrlo velikom aktivnosti Zapada na stvaranju niza regionalnih paktova,³ izgradnjom raznovrsnih stalnih vojnih baza oko SSSR,

¹ Pod pojmom atomska borbeno sredstvo (ABS) podrazumevaju se sva atomska eksplozivna sredstva (AES — nuklearna i termonuklearna) i borbene radioaktivne materije (BRM). Za ostala sredstva masovnog uništavanja služićemo se terminima biološka borbeno sredstvo (BBS) i hemijska borbeno sredstvo (HBS).

² Zbog jednoobraznosti, u članku smo se opredelili za termin »projektil«. Pod pojmom »sistem« podrazumeva se uređaj za lansiranje, projektil i atomska bojeva glava zajedno.

³ Pored NATO, formiran je 1959. godine CENTO, 1954. SEATO, zatim pakt ANZUS, sporazum RIO i drugi.

usavršavanjem postojećih i proizvodnjom novih sredstava za lansiranje atomskih borbenih sredstava veće jačine (termonuklearnih) itd., što je trebalo da posluži kao osnova za njeno sprovođenje.

Usvajanjem koncepcije »štita i mača« Zapad je istovremeno nastojao da ojača i modernizuje svoju KoV, u čemu je izrazito zaostajao pa ni do danas nije uspeo da bitno izmeni taj nepovoljan odnos. Prema toj koncepciji snage »štita«, koje bi se sastojale od nekoliko desetina divizija⁴ (poznati Lisabonski zaključci o tome nisu nikad realizovani), imale su zadatak da sprečavaju brze prodore nadmoćnijih konvencionalnih snaga Istoka i stvore potrebno vreme za protivdejstva. Snage »mača« sačinjavao je niz rastresito raspoređenih vazduhoplovnih baza (Maroko, Libija, Španija, Saudijska Arabija, Grenland, kasnije Velika Britanija, Francuska itd.) sa kojih je trebalo da bombarderi, naoružani ABS, dejstvuju na teritoriju SSSR radi odmazde, odnosno rešavanja rata u celini.

Tako kruta koncepcija bila je bremenita mnogim opasnostima jer nije dozvoljavala nikakav izbor, nije omogućavala širi manevar za preduzimanje akcija, naročito u zategnutijim situacijama kojima je obilovao taj period.

Prva sovjetska proba nuklearnog oružja, 1949. godine, okončala je američki monopol, a zatim je ubrzanom proizvodnjom ABS u SSSR za nekoliko narednih godina znatno smanjena prednost Zapada u toj vrsti oružja. Time je praktično otvoren put u novu etapu, tzv. ravnoteže atomskih snaga, što se ostvarilo mnogo brže nego što se pretpostavljalo na Zapadu. Naime, svega 4 godine posle prve nuklearne probe SSSR je realizovao projekt termonuklearne bombe koju je avion mogao prenositi, dok su to SAD postigle tek 3 godine kasnije, tj. marta 1956. godine. 1955. godine SSSR je isprobao projektil velikog dometa sa termonuklearnom bojevom glavom, a u oktobru 1957. lansirao je prvi veštački zemljin satelit. Kasnije se tome pridružio znatan broj usavršenih projektila srednjeg i velikog dometa, strategijska avijacija i podmornička flota. Time je prvi put u istoriji omogućeno savremenim borbenim sredstvima da dopreme smrtonosne terete (ABS, BBS, HBS) na bilo koju tačku zemljine kugle za relativno kratko vreme, tako da su sve zapadne i druge zemlje, u prvom redu SAD, postale ranjive na projektilskoatomska sredstva. Brižljivo izgrađena zaštitna radarska mreža na prilazima SAD od tada ne predstavlja više značajniji elemenat u sistemu odbrane vlastite teritorije. Posle toga su čak i neki najekstremniji zagovorači totalnog atomskog rata i mnogobrojni skeptici počeli da trezvenije razmišljaju o strahotama koje može doneti takav rat ne samo protivničkoj nego, zavisno od konkretnih uslova, možda još u većem obimu i sopstvenoj strani.

U tom periodu na Zapadu, posebno u SAD, ljudi su prvi put bili suočeni sa opasnostima novih oružja i njihovim strahovito uništavajućim mogućnostima. Tek tada su pozvani u pomoć teorijski podaci i rezultati dobijeni atomskim probama o učincima dejstva raznih tipova ABS, tj. oni isti kojima se ranije pretilo samo protivničkoj strani. Brižno su počeli da

⁴ Prema zaključcima donetim u Lisabonu od 1952. godine trebalo je da Francuska formira 14, SR Nemačka 12 (da ih kasnije uključi), Italija 12 i države Beneluksa 5 divizija, što ukupno iznosi 43 divizije, i da stvore preduslove za formiranje još 50 rezervnih. Njima bi se priključilo još 6 britanskih divizija. Za podršku KoV bilo je predviđeno 5.000 aviona.

se analiziraju podaci o vremenu potrebnom za stizanje protivničkih projektila na ciljeve u vlastitoj zemlji, odnosno o vremenu koje stoji na raspolaganju svakom pojedincu da može preduzeti najelementarnije mere zaštite. U tim proračunima minuti su postali osnovna mera raspoloživog vremena do katastrofe. U svakom minutu se od čoveka zahteva da preduzme niz radnji koje normalno obavlja za 10 i više minuta. Ozbiljnije se počelo razmišljati o tome koja su područja najviše ugrožena. Gusta naseljenost velikih gradova i drugih rejona, a posebno velika koncentri- sanost industrijskog potencijala i drugih materijalnih dobara pokazala se kao poseban problem. Velika prostranstva država postala su tesna, a nepostojanje efikasnih sredstava zaštite psihološki je pritiskivalo ljude koji su tražili rešenja u skloništima, evakuaciji i sl. Jednom reči, u sve oštrijoj formi postavljalo se pitanje mogućnosti preživljavanja rata u kome bi bila upotrebljena ABS i počelo se razmišljati o celishodnosti upotrebe tih sredstava u ratne svrhe.

Podaci dobijeni iz svih tih analiza bili su više nego poražavajući. Naime, oni su pokazali da bi od prvog protivničkog udara odgovarajućim ABS samo u SAD stradalo preko 80 miliona ljudi, dok posledice efekata atomskog dejstva na ostala materijalna dobra teško mogu predvideti i najpreciznije procene, jer se one graniče sa totalnim uništenjem čitavih područja.

U vreme kada je hladni rat bio u punom zamahu i kada je domi- nirala koncepcija da će oružani sukob doneti uništenje samo suprotnom taboru, zapadnoevropske zemlje — članice NATO sve više su otezale sa izvršavanjem obaveza preuzetih u pogledu konvencionalnih snaga. Zbog toga se od 1955. godine težište strategije NATO premešta na ABS koja su na kraju ušla čak i u formaciju divizije da bi se, prema mišljenju nekih zapadnih vojnih rukovodilaca, povećavanjem atomske vatre nadoknadili broj i jačina konvencionalnih snaga.

Krajem 1957. godine SAD su, u želji da osujete eventualnu pred- nost SSSR u naoružavanju projektilskim sredstvima, dobile saglasnost NATO da mogu postaviti svoje projekte na teritorije nekih savezničkih zemalja (Velike Britanije, Italije, Turske) sa kojima su Amerikanci zaklju- čili posebne bilateralne ugovore. Od tada praktično potiču ideje o atom- skim snagama NATO.

NOVA BORBENA SREDSTVA I PROMENE VOJNE POLITIKE ZAPADA

I pored svih saznanja o strahotama atomskog rata trebalo je da prođe još niz godina da najodgovorniji politički i vojni krugovi uvide da je koncepcija SAD koja se zasnivala na preimućstvu ABS postala nerealna i veoma štetna i po same Amerikance. Zato je neposredno po dolasku na vlast predsednika Kenedija nova administracija pristupila preispitivanju dotadašnje vojne politike SAD i Zapada u celini. Na to je uticao niz ele- menata koji su se nataložili za vreme stare administracije, a naročito brz razvoj savremene vojne tehnike u SSSR sa reperkusijama koje ta tehnika može imati i stvarno ima na svim poljima odmeravanja snaga.

Ne ulazeći detaljnije u odnos snaga Zapad — Istok može se reći da je u periodu od 1955. do 1961. godine uglavnom postignuta ravnoteža pro-

jektillskoatomskog naoružanja pri kojoj i jedna i druga strana poseduju sasvim dovoljne stokove za uzajamno uništenje. To su ne jednom otvoreno izjavili najviši politički i vojni rukovodioci Zapada i Istoka, pa u nastojanju da se ravnoteža ne poremeti produžava se trka u naoružavanju. A upravo je jedna od bitnih karakteristika takve politike stalna težnja za narušavanjem ravnoteže koja u sadašnjim uslovima može biti značajnije poremećena osvajanjem nekog savremenijeg borbenog sredstva, kao što je projektil za borbu protiv projektila ili neko drugo efikasnije sredstvo. Zbog toga ravnoteža snaga pri postojećim međunarodnim odnosima deluje kao jedan od bitnih, verovatno najbitnijih, elemenata da se hladni rat ne pretvori u oružani sukob, a istovremeno predstavlja potencijalnu opasnost da baci čovečanstvo u najveću katastrofu.

S druge strane, održavanje te ravnoteže zahteva ogromne materijalne izdatke zbog čega se iz godine u godinu povećavaju vojni budžeti svih država, pa se u svetu danas troši preko 130 milijardi dolara godišnje za održavanje vojne sile. Tako, na primer: proizvodnja jedne atomske podmornice bez projektila i atomskih bojnih glava, prema američkim podacima, košta oko 105 do 110 miliona dolara, projektil *polaris* blizu milion dolara, jedan atomski nosač aviona oko 450⁵ miliona, jedna atomska krstarica oko 320 miliona, jedan bombarder tipa B-52 8 miliona, a jedan transportni mlazni avion oko 15 miliona itd.

Do dolaska Kenedija na vlast u SAD je lista projekata raznih tipova projektila iznosila preko 200, a kasnije je rigorozno smanjena. Tako je samo u poslednje vreme odbačeno nekoliko projektila koji su bili u raznim fazama realizacije, nakon što je već bilo utrošeno nekoliko milijardi dolara. Sve to teško opterećuje i smanjuje životni standard svakog čoveka. Tako, izdaci predviđeni za vojne potrebe u 1963/64. godini opterećuju svakog američkog građanina sa približno 275 do 280 dolara, građanina SR Nemačke sa 83, britanskog građanina sa 79, francuskog sa 83, italijanskog sa 25, grčkog sa 17 dolara godišnje itd.

Pri tome vojni planeri Zapada polaze od ocene da ravnoteža snaga putem naoružavanja direktno utiče na ekonomsko iscrpljivanje protivničke strane i da je teže podnosi SSSR nego SAD.

Osim toga što su savremena borbeno sredstva (naročito podmornice na atomski pogon naoružane projektilima velikog dometa sa atomskim bojnim glavama, pokretne projektilske jedinice na kopnu i avijacija velikog doleta) omogućila tučenje svake tačke na zemljinoj kugli, ona su znatno uticala na smanjenje dotadašnjeg značaja stalnih vojnih baza bez obzira na to gde se one nalaze. Tako se težište dejstva ABS postepeno počelo prenositi sa stalnih baza na tzv. pokretne koje su manje osetljive na protivnička dejstva. Tako su stalne projektilske baze koje su SAD održavale u Velikoj Britaniji, Italiji i Turskoj i koje su u pogledu borbene vrednosti i bezbednosti bile problematične, zamenjene sistemima *polaris*, a da pri tom nije bitno umanjena udarna snaga njihovog atomskog deterenta. S druge strane, ta sredstva su doprinela tome da je do-

⁵ Taj iznos odgovara ukupnom vojnom budžetu Grčke (170 miliona dolara) i Turske (278 miliona) zajedno koji su imali u 1962. godini. Sa svojim vojnim budžetom za isti period Luksemburg (7 miliona) ne bi mogao kupiti ni jedan avion B-52, dok bi Danska (180 miliona) i Portugalija (158 miliona dolara) zajedno mogle pokriti svojim vojnim budžetom troškove proizvodnje jedne krstarice na atomski pogon tipa *long bič*.

nekle smanjena američka zavisnost od političkih prilika i raspoloženja u zemljama koje su ranije ustupale delove svojih teritorija za lokaciju stalnih baza. Međutim to će se neminovno ponovo javiti i za sistem *polaris* samo u nešto drukčijem svetlu, jer je nedavno dovodenje u Sredozemlje samo tri takva sistema prisililo neke pribrežne zemlje da se izjašnjavaju o spremnosti za ustupanje privremenih skloništa za te sisteme. Osim toga, demonstrirana efikasnost tih sredstava konačno je eliminisala stalne sumnje i kritike koje su saveznici otvoreno upućivali Amerikancima na račun zastarelih projektilskih sredstava (kao što su *tor*, *jupiter* i dr.), a omogućila SAD širi manevarski prostor u njihovim planovima oko zadržavanja atomskog monopola na Zapadu.

Sagledavanjem tih i niza drugih faktora Amerikanci su došli do zaključka da im ranija strategijska koncepcija ne može obezbediti političke i vojne ciljeve te su usvojili novu strategijsku koncepciju poznatu pod imenom *New Frontier*. Ta, elastičnija, koncepcija polazi od postojećeg stanja međunarodnih odnosa, osuđuje opšti, atomski, rat kao sredstvo politike i uključuje mogućnost postepenog zблиžavanja Zapada i Istoka do stepena snošljivih odnosa među njima, ali ne isključuje mogućnost izbijanja lokalnih (ograničenih) oružanih sukoba. Međutim, to zблиžavanje u pravcu koji bi bio prihvatljiv za Zapad zahteva držanje takvih oružanih snaga koje bi svojim postojanjem, snagom i lokacijom odvrćale drugu stranu od iskušenja da za postizanje svojih ciljeva pribegne ratu, odnosno držanju snaga koje su dovoljne da štite interese SAD i Zapada.

Kao sastavni deo nove koncepcije pojavila se i teorija prema kojoj je moguće izbijanje lokalnih ili ograničenih oružanih sukoba, o čemu se u poslednje vreme na Zapadu mnogo raspravlja i piše. Prema tim procenama takvi su sukobi mogućni ne samo na područjima koja ne predstavljaju životne interese vodećih sila Zapada i Istoka, već i na neutralničnim mestima koja se smatraju mnogo važnijim, kao što je, na primer, Berlin i dr. Od toga se ide još dalje pa se ne predviđa samo vođenje rata isključivo konvencionalnim snagama nego i vođenje ograničenog atomskog rata uz isključivu upotrebu taktičkih ABS po nizu varijanti. Zbog tako raznolikih mogućnosti sukoba, a pre svega zbog superiornosti Istoka u konvencionalnim snagama, nova koncepcija nalaže potrebu postojanja jake, dobro opremljene i izvežbane kopnene vojske naročito u Evropi i držanje jačih strategijskih rezervi u SAD koje bi bile sposobne za brzu intervenciju na bilo kom području sveta. Pri tom se poseban značaj pridaje izgradnji tzv. specijalnih snaga koje su namenjene za gerilska i protivgerilska dejstva. Sada se one koriste pretežno u akcijama na onim teritorijama u kojima se nastoji očuvati pozicije režima koji su naklonjeni SAD, kao što je Južni Vijetnam i dr.

Ne upuštajući se detaljnije u taj problem, činjenica je da saznanje o tome da rat u savremenim uslovima ne vodi uništenju samo suprotne strane već sveopštem, dovelo je do traženja izlaza iz tog ćorsokaka iz kojeg mahom rezultiraju pomenute »doktrine«. Pošto svaki rat nosi u sebi opasnost da brzo preraste u opšti, atomski, sve su te teorije i »doktrine« potpuno neodržive, pogotovu one o ograničenom atomskom ratu ili o upotrebi ABS samo na vojne ciljeve itd. Pri svemu tome treba imati u vidu da su svi ti pojmovi vrlo relativni. Tako, na primer, jedan sukob za SAD

ili SSSR može da ima lokalni značaj, dok za neku drugu, pogotovo manju zemlju, to može da ima presudan značaj. Slična je stvar sa ciljevima i vrstama ABS. Jer, pošto će se zainteresovani teško složiti u tome da li neki cilj ima taktički, taktičko-operativni ili operativno-strategijski značaj, teško će se odrediti i jačina ABS za udar po tom cilju (opet zbog značaja za određenu zemlju i granice između »slabog«, »manje jakog« i »jačeg« atomskog oružja). Tada sigurno niko ne bi merio ni pitao koje je jačine upotrebljeno ABS, već bi pre odgovorio jačom merom.

Iz toga ne bi trebalo izvući zaključak da se u novoj koncepciji nije ništa bitno izmenilo. Naprotiv, ona omogućava veću slobodu reagovanja u raznim situacijama, tj. slobodu akcije i reakcije koja se ogleda u težnji da se za svaku konkretnu situaciju koja bi mogla prerasti u ratni sukob pronađe najadekvatnija varijanta upotrebe oružanih snaga koja nije zasnovana isključivo na atomskom deterentu. U takvoj konstelaciji konvencionalne snage preuzimaju ulogu »mača« pod zaštitom atomskog »štita«. Iz toga proizlazi da tako promenjena uloga atomskog deterenta zahteva centralizovanije rukovođenje, u kome je sve manje mesta za nezavisne nacionalne atomske deterente. Zato je nova koncepcija uključila stvaranje atomskih snaga NATO prema kojoj bi se saveznici mogli pojaviti samo u vidu multilateralnih snaga gde bi obavezno bio uključen i deo američkog atomskog deterenta. Stvaranjem takvih snaga kod saveznika bi se stvorilo prividno osećanje kolektivne odgovornosti u raspolaganju tim snagama kroz ulaganje zajedničkih sredstava i donošenje odluke uz saglasnost svih članica, što praktično znači da bi Amerikanci i dalje zadržali pravo veta na upotrebu ABS. U suštini radi se o tome da je zabrana širenja ABS samo jedan od elemenata celokupne politike SAD što se upravo nekim njihovim saveznicima ne sviđa, naročito ne Francuskoj i SR Nemačkoj.

Sve te promene usledile su, pre svega, kao rezultat tehnološko-proizvodnog razvoja vojne tehnike koji su konačno, izgleda, shvatili vodeći (i ne samo vodeći) krugovi Zapada. Nasuprot tome, neki najreakcionarniji krugovi (a neke zapadnoevropske zemlje u celini) i danas su ostali na pozicijama ranije doktrine »masovne odmazde«, iako su se uslovi iz kojih je ponikla bitno izmenili. Tako je i nastao ogroman nesklad između vojne politike u pojedinim zemljama i njihovog političkog, ekonomskog, geografskog i vojnog značaja u Evropi i svetu.

ATOMSKE SNAGE NATO

Teško je uporediti neki od savremenih vojnih problema koji tako oštro ilustruje razmimoilaženje savezničke ne samo vojne politike nego i politike uopšte, kao što je problem atomskog naoružanja u NATO. U stvari, taj problem se direktno odražava na najosetljivijem mestu, tj. na uzajamnom poverenju među saveznicima koje je dospelo u takvu fazu da je gotovo potpuno preraslo u nepoverenje. Ukoliko se ta razmimoilaženja budu više produbljavala, po svemu sudeći, nepoverenje će rasti, a uporedo s tim jačaće pritisak onih zemalja koje ne poseduju ABS da ih što pre dobiju, odnosno da ravnopravno učestvuju u kontroli nad postojećim ABS NATO. Uostalom, taj proces traje već nekoliko godina i njegov intenzitet raste ili opada zavisno od opšte međusavezničke klime i

izvesnih manjih koncesija koje Amerikanci pružaju svojim saveznicima u projektilskoj opremi i drugim vojnim potrebama. Iz toga ne bi trebalo izvući zaključak da je NATO možda pred raspadom ili da ne bi bio spreman za akciju. Naprotiv, on i dalje jača i modernizuje svoje snage, samo je pitanje kako podeliti uloge unutar pakta.

Treba naglasiti da NATO raspolaže znatnom količinom ABS koja su odranije stokirana na teritorijama pojedinih zemalja — članica, osim Francuske. On takođe raspolaže znatnim sredstvima za lansiranje tih ABS. Iz toga proizlazi da je NATO već odavno postao atomska sila, ali se u vezi s tim postavio problem regulisanja statusa te sile. Naime, sva ABS kojima raspolaže NATO nalaze se u rukama SAD, počev od proizvodnje preko stokiranja, održavanja i čuvanja do planiranja i prava na njihovu upotrebu.

Pregled projektilskih jedinica zemalja-članica NATO⁶

Zemlje	Onist džon		korporal	redston	tor	jupiter	Haubice 203 mm
	baterija	bataljon	bataljon	skvadron	skvadron	skvadron	divizion
Belgija		1					
Danska		2 ⁷					
SR Nemačka		10					
Grčka		1					
Italija		2					
Holandija		1					
Norveška	1 ⁷						
Velika Britanija		3	2				3
Turska		1					
Snage SAD	SR Nemačka	5	3	2			5
	Italija	2	2			2	
	Velika Britanija				4		
	Turska					1	

Predviđeno je da se projektil *korporal* zameni u toku 1963/1964. godine projektilom *sardžent*, a *redston* projektilom *peršing*. Projektil *jupiter* već su zamenila 3 sistema *polaris*, a projektili *tor* treba da se povuku do kraja 1963. godine.

Osim navedenih sredstava, u pomenutim podacima se navodi da gotovo svaka zemlja ima od 1 do 6 skvadrona avijacije sposobnih za no-

⁶ Prema podacima Instituta za strategijska proučavanja u Londonu od 1962. godine.

⁷ Naoružani konvencionalnim bojevim glavama, pošto te zemlje ne dozvoljavaju da se ABS stokiraju na njihovoj teritoriji.

šenje atomskih bombi, s tim što Amerikanci imaju znatno više. Iz okvira strategijske vazduhoplovne komande, 16. vazduhoplovna armija u Španiji, 7. vazduhoplovna divizija u Velikoj Britaniji i deo avijacije u sastavu američke 6. flote takođe su sposobni za prenošenje ABS.

Velika Britanija je druga zemlja u NATO koja raspolaže ABS vlastite proizvodnje, dok je Francuska tek na početku serijske proizvodnje još nedovoljno usavršenog tipa vlastite nuklearne bombe manje jačine, pa će joj trebati duže vreme da postane samostalna atomska sila. Prema podacima koje je nedavno objavio francuski ministar odbrane Mesmer, Francuska treba da izgradi od 1970—1973. godine sledeća sredstva:

50 aviona tipa »miraž-4« sposobnih za prenošenje nuklearnih bombi zaključno sa 1966. godinom;

3 atomske podmornice, od kojih bi jedna bila završena 1969. godine, a svake dve naredne godine tj. 1971. i 1973. godine još po jedna; određeni broj projektila vlastite proizvodnje, dometa oko 3.000 km kojima bi bile naoružane podmornice, svaka sa po 16 projektila; odgovarajući broj nuklearnih bombi i bojevih glava za navedena sredstva. Navodno, sadašnje bombe imaju jačinu oko 40 do 60 KT.

SR Nemačkoj nije dozvoljena proizvodnja ABS, a ostale zemlje ih i nemaju, pa je još ranije pokrenut zahtev da NATO postane četvrta samostalna atomska sila.

Najizrazitiji predstavnik takvog zahteva bila je SR Nemačka. S jedne strane, ona je obručke prihvatala sve ono što se nudilo na planu projektilske tehnike (i tako došla u posed lansirnih sredstava za taktička ABS) i direktno ili indirektno podržavala sve mere i planove u kojima je videla mogućnost većeg učešća u kontroli nad ABS, a sa druge, koristeći specifičnu težinu svog doprinosa NATO u konvencionalnim snagama, otvoreno je zahtevala da se Bundesver što pre naoruža ne samo taktičkim, nego i strategijskim ABS i da na taj način postane presudniji činilac u svetskim zbivanjima. Pri tom je vešto koristila razne protivrečnosti među saveznicima nastale u vezi s posedovanjem atomskog oružja, naročito zahteve Francuske, pa je u proleće 1962. godine, neposredno pred majsko zasedanje Saveta NATO u Atini, pokrenula pitanje da se ABS stokirana na njenoj teritoriji stave pod nacionalnu kontrolu ili da se dozvoli stvaranje samostalnih nacionalnih atomskih snaga, odnosno takvih snaga u okviru NATO. Jedan od najistaknutijih pokretača i pobornika svih tih zahteva bio je bivši ministar odbrane Štraus koji je u posedovanju ABS video jedinu alternativu da Bundesver izraste u najснаžнију оружану силу Evrope. Zato je bio ogorčeni protivnik svakog povećavanja konvencionalnih snaga (poznata je njegova teorija o tome da je u ratu »korisnija« jedna nominalna atomska bomba nego jedna divizija).

U svemu tome Francuzi su išli još dalje. Naime, usvojili su koncepciju stvaranja svog strategijskog atomskog deterenta (Force de frappe) čija je realizacija počela još 1952. godine. Njihovi stavovi, koje su predsednik De Gol i drugi visoki politički i vojni rukovodioci iznosili u više navrata, zasnivaju se na pretpostavci da će SAD u eventualnom oružanom sukobu sa Istokom morati pre svega da misle na to kako će odbraniti vlastitu zemlju, pa neće biti u stanju ili prosto neće rizikovati da u odsudnom trenutku pruže Evropi ono što je potrebno za njenu efikasnu odbranu. Isto tako Francuzi često ističu da je velika zavisnost od američkih ABS

vrlo riskantna, pa se zato žure da što pre završe program izgradnje vlastitih atomskih snaga kako ih ne bi prestigle druge države koje još nemaju atomsko naoružanje. Iz toga su proizlazila francuska odbijanja ideja o pretvaranju NATO u atomsku silu, jer svi dosadašnji predlozi o tome nisu doprinosili da se vidi na koji bi se način takvom merom bitnije izmenila sadašnja situacija. Naime, radi se o tome da se vidi kako je moguće na najprihvatljiviji način usaglasiti primenu tih ABS čija bi upotreba zavisila od 15 »naredbodavaca« (gotovo svaki od njih sa različitim vlastitim interesima), od kojih 14 to u stvarnosti nisu. Jer, Amerikanci su i proizvođači i snabdevači tih sredstava pa im je time zagarantovano i pravo na odlučivanje. Otuda i potiču bojazan i nepoverenje saveznika prema tom američkom monopolu nad ABS u kome vide opasnost od toga da atomske sile same odlučuju šta će u eventualnom ratu braniti, a šta neće braniti. Pri tom se na Zapadu često sreću komentari o tome da koliko god atomske sile »strahuju« od širenja ABS da ih neko treći ne bi neodgovorno upotrebio i izazvao sukob bez njihove volje, još više strahuju one zemlje koje nemaju ABS od toga da će biti uvučene u sukobe koji ne pogađaju njihove interese.

Prateći razvoj tog problema i promene koje su se zbile u zapadnoj Evropi, a da bi ublažile takva reagovanja, SAD su povremeno činile izvesne sporednije koncesije svojim saveznicima u NATO koje su im do sada omogućile:

- nabavku raznih tipova američkih projektila, aviona i drugih uređaja i opreme neophodnih za upotrebu ABS;

- obuku u SAD ljudstva i čitavih jedinica za rukovanje lansirnim sredstvima i za upotrebu ABS;

- osposobljavanje u vlastitim školama znatnog broja starešinskog kadra u istom smislu;

- finansiranje izgradnje raznih vrsta baza i poligona za lansirna sredstva na teritoriji pojedinih zemalja-članica;

- prenošenje vlasništva nad nekim tipovima lansirnih sredstava iz sastava američkih atomskih baza na zemlje NATO gde su te baze bile raspoređene itd.

Osim toga Amerikanci su sklopili bilateralne ugovore sa pojedinim zemljama NATO kojima su regulisana međusobna prava o upotrebi ABS sa teritorije tih zemalja (sistem »dva ključa« i dr.).

Na majskom zasedanju Saveta NATO 1962. godine lista tih koncesija⁸ proširena je još nekim elementima radi »ravnopravnijeg« učešća ostalih zemalja NATO u atomskim snagama NATO. Taj plan predviđa:

- da SAD i Velika Britanija pružaju ostalim članicama NATO određene informacije o lokaciji skladišta ABS na njihovim teritorijama, o stokovima, njihovoj jačini i ciljevima za koje su planirani;

- da se pod komandu NATO stavi pet atomskih podmornica naoružanih projektilima *polaris*;

- da svaka članica NATO izradi plan upotrebe ABS za taktičku namenu iz kojih bi se sagledali uslovi pod kojima bi se ona mogla upotrebiti, naravno, uz prethodno odobrenje predsednika SAD, itd.

⁸ To je u stvari američki plan mera o pružanju informacija saveznicima o atomskim snagama NATO predložen kao protivmera na zahteve o stvaranju samostalnih nacionalnih atomskih snaga, odnosno preuzimanja kontrole nad ABS stokiranim na teritorijama pojedinih zemalja NATO.

Znači, kontrolu i odluku za upotrebu ABS i dalje su zadržali Amerikanci u svojim rukama.

I decembarsko zasedanje Saveta NATO održano u Parizu 1962. godine ne samo što nije bitno izmenilo postojeće stanje u atomskoj politici Zapada u odnosu na ranije, već su se postojeća razmimoilaženja među saveznicima u tom pogledu još više produbila. Naime, posle krize oko Kube, tzv. afere »Skajbolt«, teškoća oko ulaska Velike Britanije u zapadnoevropsko tržište, izjave Dina Ačesona o tome da samostalni britanski atomski deterent ne predstavlja značajnu snagu (svega oko 2%) u okviru atomskog deterenta Zapada itd., Amerikanci su podvrgli oštroj kritici tendencije za stvaranjem nezavisnih nacionalnih atomskih snaga. Tako je američki ministar odbrane Maknamara (pred početak zasedanja) izjavio da stvaranje takvih snaga predstavlja opasnost, da su one skupe, da brzo zastarevaju i, što je najvažnije, da nisu dovoljne da potencijalnog neprijatelja odvrate od rata.

ZASEDANJE SAVETA NATO U OTAVI

Takvo stanje u pogledu stvaranja atomskih snaga na kraju 1962. godine izazvalo je dalje polemike među zapadnim saveznicima koje su došle do izražaja naročito u periodu između dva zasedanja (decembarskog u Parizu prošle godine i otavskog u maju ove godine). Pored nekoliko sastanaka Stalnog saveta NATO održanih u Parizu i međusobnih poseta ministara odbrane SAD, Velike Britanije, SR Nemačke i dr., najširu aktivnost razvile su SAD. Posebnu ulogu u tome imao je specijalni Kenedijev izaslanik Livingston Merčent koji je, obilazeći neke evropske glavne gradove, objašnjavao novi američki plan o stvaranju multilateralnih atomskih snaga NATO i pridobijanje saveznika za podršku tog plana. Naime, kao rezultat celokupne aktivnosti o tim snagama na početku ove godine pojavila su se dva predloga — plana o međusavezničkim atomskim snagama u okviru NATO. To su: američki plan o multilateralnim atomskim snagama i britanski o multinacionalnim atomskim snagama NATO. Pri tom treba istaći da su osnove oba plana sadržane u sporazumu koji je zaključen između Kenedija i Makmilana u Nasauu (Bahamska ostrva) na kraju prošle godine, koji je trebalo da se realizuje u dve faze početkom sedamdesetih godina. Međutim, predloženi, novi, planovi su nešto modificirani i preciznije regulišu način učešća pojedinih zemalja u atomskim snagama NATO, tempo realizacije, finansijska sredstva i sl.

Američki plan o stvaranju multilateralnih snaga NATO predviđa da te snage sačinjavaju određeni broj atomskim podmornica naoružanih projektilima *polaris* koje bi uključile SAD, Velika Britanija i Francuska (sporazum iz Nasaua) i 25 površinskih brodova takođe naoružanih projektilima *polaris* koji bi imali mešovite posade sastavljene od pripadnika nacionalnih oružanih snaga nekoliko zemalja NATO. U prvoj fazi bi se pristupilo izgradnji novih ili adaptaciji postojećih brodova pogodnih za te svrhe, dok bi se kasnije pristupilo realizaciji druge faze — izgradnji podmorničke flote. Treba istaći da je Francuska još ranije odbila ponuđene projekte *polaris* za atomske podmornice koje bi sama izgrađivala. Prema tome planu sva ta flota bila bi stavljena pod komandu NATO

čime bi se isključila nacionalna linija komandovanja. Početne procene pokazuju da bi troškovi za realizaciju prve faze, tj. za izgradnju površinskih brodova, iznosili oko 5 milijardi dolara, a za izgradnju podmorničke flote oko 15 milijardi dolara. Te troškove trebalo bi da snose sve zemlje-članice proporcionalno svom učešću, s tim što su SAD i SR Nemačka izrazile spremnost za veći finansijski doprinos.

Iako su izvesne zemlje NATO u preliminarnim kontaktima sa predstavnicima SAD podržale taj plan, nisu propustile priliku da iznesu Amerikancima niz nedostataka kojima je opterećen taj plan. Oni se, uglavnom, svode na sledeće: učešće samo tri zemlje (trojni direktorijum) u podmorničkoj floti diskriminiše ostale članice, realizacija zahteva dugo vreme i velike materijalne izdatke što bi iziskivalo dalje znatno povećavanje nacionalnih vojnih budžeta bez obzira na efikasnost podmornica u odnosu na površinske brodove, problem mešovitih posada, osetljivost površinskih brodova na protivnička dejstva i uopšte celishodnost upotrebe takvih jedinica u savremenim uslovima ratovanja itd. Pri tom se ističe, kao poseban, problem kontrole nad atomskim bojevim glavama i pravo donošenja odluke za njihovu upotrebu. Iako bi Amerikanci, kako navodi zapadna štampa, bili spremni na izvesne ustupke u tom pogledu, ipak bi to pravo pri današnjoj strukturi NATO ostalo isključivo u njihovim rukama. Takav plan, pod uslovom da ga prihvate sve zemlje NATO, omogućio bi SAD da stvore unosno tržište za plasiranje svoje vojne opreme, a s druge strane, obezbedio bi dugoročnije održavanje sadašnjeg atomskog monopola SAD na Zapadu, odnosno kontrolu nad nacionalnim atomskim oružjem Velike Britanije i Francuske kroz NATO.

Britanski plan o stvaranju multinacionalnih atomskih snaga NATO koji je podneo ministar inostranih poslova Velike Britanije na sastanku Stalnog saveta NATO u Parizu februara ove godine, polazi od postojećeg stanja atomskih snaga kojima raspolažu zemlje-članice. On predviđa da se u multinacionalne atomske snage NATO uključi deo američkih atomskih snaga — 3 sistema *polaris* i sve atomske snage i lansirna sredstva kojima raspolažu ostale zemlje NATO. Slično američkom, i ovaj plan predviđa stavljanje svih tih snaga pod komandu NATO. Komanda NATO planirala bi njihovu upotrebu, a svaka zemlja-članica imala bi pravo veta u pogledu primene, tj. izuzimanje svog kontingenta ispod komande NATO kad se radi o »višim« nacionalnim interesima pojedine zemlje. Osim toga, plan predviđa da se uspostavi funkcija pomoćnika vrhovnog komandanta NATO za atomske snage i formira neka vrsta štaba za vezu sa strategijskom vazduhoplovnom komandom SAD u Omabi, Nebraska. To znači, multinacionalne atomske snage NATO sastojale bi se od oko 180 britanskih bombardera V sa ABS vlastite proizvodnje, 3 američka sistema *polaris* i određenog broja skvadrona taktičke avijacije sposobne za prenošenje ABS kojima raspolažu ostale zemlje NATO.

U četvoromesečnim međusavezničkim kontaktima i diskusijama pre otavskog zasedanja Saveta NATO, pomenute planove je podržala većina zemalja-članica nakon niz ispoljenih sumnji, rezervi, pa čak i uzdržavanja podrške. U vezi s tim treba istaći da su SAD nastojale da što solidnije sondiraju teren za svoj plan kako bi u pogodnoj situaciji istupile sa konkretnije razrađenim postavkama. Tek kad su ocenile da imaju dovoljnu podršku ostalih zemalja (što je bio američki uslov) dale su podršku bri-

tanskom planu koji je zvanično podnesen na zasedanju Saveta NATO održanom u Otavi od 22. do 24. maja 1963. godine, dok je diskusija o planu multilateralnih snaga vođena samo u nezvaničnim razgovorima. Tako je britanski plan o stvaranju multinacionalnih atomskih snaga NATO dobio centralno mesto na ovogodišnjem prvom zasedanju Saveta NATO.

Rezultati zasedanja su pokazali da je pomenuti plan usvojen (sa izvesnim manjim izmenama i dopunama) bez većih teškoća što se moglo i očekivati s obzirom na to da je još pre zasedanja dobio podrške većine zemalja NATO. Time je, u stvari, ozakonjeno postojeće stanje atomskih snaga pakta, s tim što se izbeglo formulisanje naziva tih snaga kao koncesija Francuzima koji smatraju da se u svemu tome ne radi ni o kakvom novom kvalitetu, već samo o izvesnoj preraspodeli postojećih snaga. U krajnjoj liniji naziv i nije bitan, jer je važnije to da se sagleda kakve želje i nastojanja pojedinih zemalja stoje iza tih naziva (multilateralne, multinacionalne, međusavezničke, samostalne, zajedničke NATO, četvrta atomska sila i sl.) koji su, prema komentarima na Zapadu, stvorili pravu zbrku. Očigledno je da Velikoj Britaniji konvenira usvajanje takvog plana, jer joj omogućava da zadrži svoj samostalni atomski deterent koji eventualno treba da joj otvori put u Zapadno-evropsko tržište, da obezbedi dosadašnje pozicije u prekomorskim posedima i verovatno da bude njen doprinos atomskim snagama buduće integrirane Zapadne Evrope. Iako se klauzula prava »veta« podjednako odnosi na sve članice NATO, ipak to u praksi ima malo značaja. Šta će, na primer, to pravo Belgiji, Grčkoj i drugima ako u određenim uslovima žele da povuku uložena lansirna sredstva iz kontingenta atomskih snaga NATO, a nemaju ABS za njih? Za SAD i Veliku Britaniju to ima sasvim drugi značaj, pa zbog toga grupisanje postojećih nacionalnih atomskih snaga u praksi ima više politički nego vojni značaj. Zato je problem atomskih snaga bacio u zasenak ostala pitanja koja su tretirana na zasedanju. Jer, ponovna konstatacija da se nacionalni vojno-politički organi šire i češće informišu o stanju atomske problematike NATO samo unekoliko proširuje listu obaveštenja koja je prihvaćena na prošlogodišnjem atinskom zasedanju, a preporuka da se detaljnije sagleda u Stalnom savetu NATO stanje ravnoteže između atomskih i konvencionalnih snaga ukazuje na potrebu daljeg preispitivanja čitave strategijske koncepcije NATO i njegove sadašnje strukture. Zbog toga ni druga pitanja koja su isticana u diskusiji — iznalaženje kompromisnih rešenja u oblasti razoružanja, bezatomskih zona, daljih mera radi sprečavanja širenja ABS itd., nisu naišla na veće interesovanje učesnika, osim što je u završni kominike uključen standardni zaključak o »neopodnosti napretka« ka opštem i potpunom razoružanju.

Iz svega toga proizlazi da se više ne mogu tolerisati shvatanja o ranijem značaju i ulozi Zapadne Evrope (kada je bila ekonomski slaba, nenaoružana i kada su jedino SAD bile u stanju da garantuju bezbednost Zapada) čije sadašnje materijalne snage pružaju izvesnu ekonomsku ravnotežu u odnosu na SAD. U tome zapadnoevropske zemlje vide mogućnost da na ravnopravnoj bazi u odnosu na SAD i SSSR učestvuju u rešavanju otvorenih svetskih problema. Zato su razmimoilaženja između saveznika na vojnom planu (u pogledu buduće organizacije, naoružanja i uloge NATO) dobile širi politički značaj čije bi rešenje moglo znatno da doprinese regulisanju političkih odnosa na Zapadu. Time bi se ujedno

potvrdilo ravnopravno partnerstvo, tj. međuzavisnost Zapadne Evrope i SAD na čemu upravo insistiraju zapodnoevropske zemlje. Međutim, zaključci otavskog zasedanja daleko su od toga. I pored toga što mnogi komentatori na Zapadu ocenjuju da je zasedanje u Otavi prošlo u znaku početnog rešavanja (pomirenja) nataloženih međusavezničkih suprotnosti, ipak su osnovni problemi (naročito francusko-američka razmimoilaženja, ambicije SR Nemačke i sl.) ostali otvoreni i stalno pritiskuju njihove odnose.

Na kraju, treba naglasiti da su SAD sporazumom u Nasauu praktično priznale Veliku Britaniju i Francusku za atomske sile (što znači tolerisanje izgradnje samostalnih nacionalnih atomskih snaga), a prihvatanje plana o multinacionalnim atomskim snagama NATO, kasnije verovatno i plana o multilateralnim snagama,⁹ omogućuju im ako ne da spreče, a ono bar da kontrolišu dalje širenje ABS. Pri tom treba imati u vidu da je u SAD na snazi Makmahonov zakon kojim se zabranjuje da se atomske tajne saopštavaju drugim državama i da im se isporučuje atomsko naoružanje, makar se radilo i o savezničkim, pa je dosadašnja praksa pokazala da se i SSSR pridržava sličnih principa u odnosu na svoje saveznike. Očigledno, to odgovara obema stranama zbog čega nastoje na zabrani širenja ABS radi očuvanja monopola i održavanja postignute ravnoteže atomskih snaga iz čega proizlazi da takav odnos snaga pri postojećoj međunarodnoj situaciji može da ima jedino mogućnu alternativu u politici koegzistencije.

Potpukovnik

Ramiz RAMUSOVIĆ

⁹ Sagledavši reagovanje svojih NATO-saveznika o planu multilateralnih atomskih snaga NATO, SAD su neposredno posle zasedanja u Otavi nastavile ranije započetu aktivnost u pogledu dobijanja podrške za taj plan. I ovog puta je ta uloga poverena specijalnom Kenedijevom izaslaniku Livingstonu Merčentu. U tu svrhu on je već posetio Kanadu.